

ŞƏBNƏM HACIYEVA
Bakı Dövlət Universiteti, Tarix
fakültəsi, "Türk və Qafqaz xalqları
tarixi" kafedrasının magistrantı
e-mail: sabnam.haciyeva@mail.ru

AZƏRBAYCAN- TÜRKİYƏ ƏMƏKDAŞLIĞI BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLAR ÇƏRÇİVƏSİNDƏ

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkiyə, təşkilat

Ключевые слова: Азербайджан, Турция, организация

Key words: Azerbaijan, Turkey, organization

Azərbaycan ilə Türkiyə arasında əməkdaşlıqda beynəlxalq təşkilatlar özünəməxsus rol oynayırlar. Müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycanın gündəmindəki əsas məsələlərdən biri xarici dünyaya çıxmaq oldu. 70 il ərzində SSRİ tərkibindəki 15 respublikadan biri kimi öz mövcudluğunu qoruyan Azərbaycan müstəqillikdən sonra bir tərəfdən dünya ölkələri, digər tərəfdən beynəlxalq təşkilatlar ilə diplomatik əlaqə qurmaq üçün fəaliyyətə başladı. Yeni dövrdə Azərbaycanın dünya ölkələri ilə münasibətləri qarşılıqlı hörmət və suveren bərabərlik prinsiplərinə əsaslanmışdır. Bu çərçivədə Azərbaycan Respublikası özünün xarici siyasətdə rəhbər tutduğu aşağıdakı prinsipləri müəyyənləşdirdi [9. s. 18]:

-Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyünün daha da gücləndirilməsi istiqamətində müstəqil xarici siyasət həyata keçirmək;

-Azərbaycanın təhlükəsizliyi, müstəqilliyi və torpaq bütövlüyü əleyhinə olan istənilən təhlükənin aradan qaldırılması;

-Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsini ATƏT-in Lissabon zirvə prinsiplərinə əsaslanaraq Minsk qrupu çərçivəsində sülh yolu ilə həll edilməsi;

-Ermənistanın təcavüzünün nəticələrinin aradan qaldırılması;

-Qonşu ölkələrlə qarşılıqlı mənafeələrə əsaslanan yüksək səviyyəli münasibətlərin qurulması və inkişaf etdirilməsi;

- bölgədə sabitlik və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə kömək göstərilməsi;

- NATO, Avropa İttifaqı və Avropa Şurası da daxil olmaqla Azərbaycanın Avropa və Atlantika təhlükəsizlik və əməkdaşlıq sistemində inteqrasiyası;

- Azərbaycanın Şərq və Qərb arasında koridor yolu oynaması kimi vacib geostrateji mövqeyini nəzərə alaraq iqtisadiyyatın bütün sahələrdə inkişafına yardım etmək [8. s.9-10].

Azərbaycanın xarici siyasəti dünya dövlətləri tərəfindən qəbul edilən beynəlxalq hüquq normalarına (1961-ci ildə qəbul edilmiş diplomatik münasibətlərin həyata keçirilməsinə dair Vyana konvensiyası başda olmaqla) əsaslanır.

Yeni dövrdə Azərbaycan həm qonşu dövlətlərlə, həm də dünyanın böyük dövlətləri ilə əlaqələr qurdu. Digər tərəfdən, regional və global səviyyədəki qruplaşma və çəkişmələr coğrafi və strateji baxımdan Azərbaycana da təsir göstərdi, bu ölkənin xarici dünya ilə münasibətlərində müxtəlif variantlar ortaya çıxardı. Bu gün dünyadakı yeni şəraitdə ABŞ ilə Rusiya münasibətlərdə Azərbaycanın yeri, Avropa İttifaqının MDB ölkələri ilə bağlı xarici siyasətini bütün digər şərtləri də diqqətə alaraq öz azad iradəsi ilə müəyyənləşdirən Azərbaycan bu sahədə uğur əldə edə bilməsi üçün, başda Türkiyə olmaqla bölgə dövlətləri ilə və digər böyük dövlətlərlə iki tərəfli münasibətlərinə əhəmiyyət verərək, eyni zamanda digər dövlətlərin bir-biri ilə münasibətlərini diqqətə aldı. Bu baxımdan Avropa–Rusiya, Avropa–İran–Amerika, Rusiya–İran, Rusiya–Türkiyə, Türkiyə–İran, Avropa–Azərbaycan–Ermənistan, Amerika–Azərbaycan–Ermənistan, Türkiyə–Azərbaycan–

Rusiya münasibətlərində Azərbaycanın yeri, rolu və geosiyasi mövqeyi obyektiv meyarlara görə qiymətləndirilməlidir. Özünün xarici siyasətini bu münasibətləri, onların kəşifən və uyğun gələn tərəflərini diqqətə alaraq müəyyənləşdirmək Azərbaycanın tam müstəqilliyi və inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır [12].

XX əsrin sonları - XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanın xarici siyasəti təhlil edildiyi zaman bu sahədə böyük irəliləyiş olduğu, milli mənafehlərin ən yüksək səviyyədə qorunmasına böyük əhəmiyyət verdiyi müşahidə edilir. Həqiqətən də, 1920-ci ilin əvvəllərindən müstəqillik elan edilməsinə qədər keçən 70 ildən artıq bir müddətdə Azərbaycanın xarici dünya ilə iqtisadi və siyasi əlaqələri qurması mümkün deyildi. Sovet hegemoniyası altındakı bu dövrdə hər şey mərkəzi planlama çərçivəsində keçirilirdi. Azərbaycan bu sahədəki boşluğu müstəqillikdən sonra sürətli bir şəkildə doldurmaq istiqamətində fəaliyyətə başladı və ən böyük yardımı Türkiyədən gördü. Yeni dövrdə Azərbaycan dünya sisteminin bir üzvü olmağa çalışdı, beynəlxalq təşkilatlara qəbul edildi, bölgə ölkələri ilə iki tərəfli iqtisadi və siyasi münasibətlərə başladı. Müstəqillikdən sonra Türkiyə Azərbaycanın xarici dünya ilə əlaqə qurmasına köməklik göstərdi, bir çox sahədə texniki və diplomatik dəstək verdi.

Hələ SSRİ dövründə başlayan Dağlıq Qarabağ erməni ekstremist hərəkatları müstəqillik əldə etdikdən sonrakı dövrdə daha da artaraq müharibəyə çevrildi. Rusiya tərəfindən verilən silahların köməyi ilə Dağlıq Qarabağ erməniləri və Ermənistan XX əsrin 90-cı illərin birinci yarısında zaman baxımından məhdud xarakter daşısa da, diplomatik siyasi sahədə Türkiyə ciddi fəaliyyət göstərdi. İşğal edilən torpaqlar, qaçqınlar kimi problemlər BMT başda olmaqla bütün beynəlxalq platformalarda Türkiyə tərəfindən gündəmə gətirildi. Türkiyə ilə Azərbaycan istər müharibə illərində, istərsə də ondan sonrakı dövrdə beynəlxalq sahədə əməkdaşlıq etdilər. Beynəlxalq tədbirlərdə iki ölkənin eyni mövqə nümayiş etdirməsi dünyada sülh və mehriban münasibətlər baxımından da bölgə ölkələrinə nümunə oldu [7. s. 43].

Azərbaycan özünün xarici siyasət strategiyasında sülh və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə böyük əhəmiyyət verdi. Müstəqillikdən sonra BMT-yə üzv olan Azərbaycan BMT nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş normaların əsas olduğunu göstərdi. İkinci dünya müharibəsinin son dövründə qurulan BMT-nin nizamnaməsində bu şəkildə ifadə edilmişdir: "Beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi qorumaq və davam etdirmək, ölkələr arasında dostluq münasibətlərini inkişaf etdirmək, beynəlxalq iqtisadi, sosial, mədəni və bəşəri problemləri həll etmək, insan hüquqları ilə əsas hüriyyətləri inkişaf etdirmək üçün beynəlxalq əməkdaşlığı təmin etmək, ölkələrin ortaq məqsədlərə çatmaq üçün başladıkları işlərin koordinasiyasını həyata keçirən bir mərkəz kimi fəaliyyət göstərmək". Nizamnamədə yer alan bu hökmlərdən də açıq şəkildə göründüyü kimi, BMT ikinci dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi təmin etməyi və qorumağı qarşısına məqsəd olaraq qoymuşdur. Azərbaycanın müstəqillikdən dərhal sonra BMT üzvlüyünə müraciət etməsi beynəlxalq əməkdaşlığa və dünyada sülhün bərqərar olmasına əhəmiyyət verdiyini göstərdi. İstismar edilən xalqların öz dövlətlərini qurduqdan sonra BMT-yə girməyi müstəqil bir dövlətin dünya birliyi tərəfindən qəbul edilməsi baxımından Azərbaycan bütün dünya ölkələri ilə əlaqə qurmanın ilk addımı olaraq BMT-yə üzv oldu.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən qısa bir müddət sonra, yəni 1992-ci il yanvarın 22-də BMT-nin üzvlüyünə qəbul edilmək üçün rəsmi müraciət edildi. Bu müraciət 1992-ci il fevralın 13-15-də BMT Təhlükəsizlik Şurasının iclasında müzakirə edildi və müsbət qərar qəbul edildi. Bu qərarın qəbul edilməsindən sonra 1992-ci il martın 2-də Azərbaycan Respublikası BMT üzvlüyünə qəbul edildi. 1992-ci il mayın 6-da BMT nəzdində Azərbaycan Respublikasının daimi nümayəndəliyi açıldı. Üzvlüyə qəbul edildiyi ilk günlərdən Azərbaycan BMT daxilində milli mənafehlərini qorumaq və müstəqilliyini gücləndirmək istiqamətində fəaliyyətə başladı. Bu baxımdan Azərbaycanın əsas vəzifəsi Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi haqqında həqiqətləri bəyan etmək və bu barədə BMT-nin müvafiq orqanlarından dəstək almaq oldu [1.s. 13].

Azərbaycan bu istiqamətdəki cəhdləri çox keçmədən nəticə verməyə başladı. BMT Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan təcavüzü nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı 1993-cü il aprelin 30-da 822 sayılı qərar qəbul etdi. Bu ilk addımın ardından 1993-cü il iyulun 29-da

853 sayılı, 1993-cü il oktyabrın 14-də 874 sayılı, 1993-cü il noyabrın 11-də isə 884 sayılı qərarlar qəbul etdi. Bu qərarla müstəqil və suveren dövlət olan Azərbaycanın torpaqlarının ermənilər tərəfindən işğal edilməsi, BMT nizamnaməsi hökmləri ilə ziddiyyət təşkil edən bir hal kimi qiymətləndirildi və pisləndi, ermənilərin Azərbaycan torpaqlarından tezliklə, tamamilə və qeyd-şərhəz geri çəkilmələri və qaçqınlara humanitar yardım göstərilməsi zərurəti ifadə edildi [6. s. 95]. Bu qətnamələrin qəbul edilməsində heç şübhəsiz, Türkiyə diplomatiyası ciddi səylər göstərdi.

“Soyuq müharibə” illərində Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi adı altında qurulan, 1994-cü ilin dekabrından ATƏT (Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı) adını alan bu təşkilat, Avrasiya coğrafiyasında sülh və təhlükəsizliyi qorumağı qarşısına məqsəd qoymuş təşkilatdır. 1975-ci ildə Finlandiyanın paytaxtı Helsinkidə toplanan Şərq və Qərb blokuna mənsub olan 35 ölkə tərəfindən qurulan ATƏT üzvlərinin sayı daha da artmışdır. Azərbaycanın üzvlüyündən sonra ATƏT içərisində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll edilməsi məqsədi ilə 1992-ci ildə Minsk qrupu təşkil edildi. Minsk qrupu, bir tərəfdən mövcud vəziyyətin yeni münaqişələrə səbəb olmadan həll edilməsini, digər tərəfdən, Dağlıq Qarabağ probleminin siyasi yolla həllini məqsədə uyğun hesab etdi. ATƏT Minsk qrupuna daxil olan ölkələr bunlardır: Almaniya, Belarus, Rusiya, ABŞ, Fransa, İsveç, Çex Respublikası, Türkiyə, İtaliya, Azərbaycan və Ermənistan. Qrupda həmsədrlik vəzifəsi 1997-ci ildən etibarən Rusiya, ABŞ və Fransa tərəfindən ortaq şəkildə həyata keçirilir.

Azərbaycanın ATƏT ilə münasibətlərində Dağlıq Qarabağ problemi ən əhəmiyyətli məsələ oldu. Müxtəlif səviyyələrdə keçirilən toplantı və müzakirələrdə Türkiyə hər zaman Azərbaycanı müdafiə etdi, Türkiyə diplomatiyası böyük əmək sərf etsə də, digər üzvlərin mövqeləri nəticəsində problemin həll edilməsi mümkün olmadı.

1999-cu ilin noyabrın 7-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev ATƏT üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından zirvə görüşündə iştirak etmək üçün İstanbula səfər etmişdir. İstanbul səfəri zamanı H.Əliyev və S.Dəmirəlin görüşündə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli sahəsində Azərbaycanın mövqeyinin Türkiyə tərəfindən bundan sonra da dəstəklənəcəyi fikri vurğulanmışdır. Sammitin mühüm sənədi 48 maddədən ibarət olan İstanbul Bəyannaməsidir [12]. Qafqazda digər münaqişələrlə yanaşı, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə də bağlı bəyannamədə ayrıca bənd kimi öz əksini tapmışdır. Orada deyilir ki, ATƏT Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında dialoqu bəyənir, onların müntəzəm əlaqələri probleminin həlli yollarını tapmaq prosesini sürətləndirmək üçün imkanlar yaradır. ATƏT bu dialoqu qəti şəkildə dəstəkləyir və onun davam etdirilməsini istəyir. Daha sonra sənəddə deyilir ki, ATƏT və onun Minsk Qrupu bu problemin həlli yollarını tapmaq üçün ən münasib təşkilatdır. Eyni zamanda bildirilir ki, Bakıda ATƏT-in ofisinin açılması bu təşkilatın Azərbaycanla əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsinə imkan yaradacaq.

Azərbaycan eyni zamanda NATO ilə yaxın əlaqələr içərisindədir. SSRİ-nin dağılmasından sonrakı dövrdə Azərbaycan özünün milli təhlükəsizliyini qorumaq üçün bir yandan Türkiyə başda olmaqla bölgə ölkələri ilə ikitərəfli münasibətlərə üstünlük verdi, NATO kimi bir təşkilatla yaxınlaşdı. Bu mənada 1994-cü il mayın 4-də NATO nəzdindəki keçmiş Varşava Müqaviləsi Təşkilatı və MDB ölkələri üçün formalaşdırılan “Sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramına daxil oldu. Türkiyə Azərbaycanın NATO ilə əlaqələrinin qurulub inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynadı.

Türkiyənin İstanbul şəhərində keçirilən və son illərin ən möhtəşəm toplantılarından biri olan NATO-nun zirvə görüşü Azərbaycan üçün də xoş bir hadisə ilə yadda qalacaq. Buna səbəb isə sammitdə Azərbaycanın milli maraqlarına cavab verən ərazi bütövlüyü məsələsinin iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənməsidir. NATO-nun İstanbul sammitində iştirak edən 46 ölkənin dövlət rəsmiləri alyansı üzv olan və ya tərəfdaşlıq proqramında iştirak edən ölkələrin ərazi bütövlüyünün pozulmasının yolverilməzliyi bəyanatı ilə çıxış ediblər və onlar beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən, BMT tərəfindən tanınan sərhədlərin zorla dəyişdirilməsinin qəbul edilməyəcəyini vurğulayıblar. Bir sözlə, İstanbul sammitində ərazi bütövlüyümüz bir daha dəstəklənmişdir.

Azərbaycan habelə 1949-cu ildə qurulan Avropa Şurası ilə yaxın münasibətlər qurdu. Mərkəzi Fransanın Strasburq şəhərində yerləşən Avropa Şurasının məqsədi demokratiya, hüquq dövləti, insan haqları və azadlıqlarını qorumaq və inkişaf etdirmək şəklində ifadə edilmişdir. Avropa Şurası 1950-ci ildə Romada imzalanan Avropa İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin bütün üzv dövlətlərdə qüvvədə olması, üzv dövlətlərin daxili hüquq sistemlərinin bir hissəsi olması istiqamətində fəaliyyət göstərir. Azərbaycan müstəqilliyini elan etdikdən dərhal sonra Avropa Şurasına girmək üçün fəaliyyətə başladı. Keçid dövrü adlandırılan bilən müşahidəçi üzv statusu ilə münasibətlər tədricən inkişaf etdi və Azərbaycan 2001-ci ilin fevral ayında tam hüquqlu üzv kimi Avropa Şurasına qəbul edildi.

Beləliklə, Azərbaycan siyasi, iqtisadi və hərbi cəhətdən əhəmiyyət daşıyan beynəlxalq təşkilatlarla yaxın əlaqə qurdu, Qərblə yaxınlaşmağa çalışdı. Türkiyə Azərbaycana hər mərhələdə yardım etdi və Azərbaycanın dünyada layiqli yeri tutması üçün texniki və diplomatik dəstək verdi. Azərbaycanın sonradan girdiyi və əməkdaşlıq etdiyi quruluşlarda nüfuzə sahib olan Türkiyə Azərbaycana dəstək verdi, ölkənin keçid dövründə yaşadığı problemlərinin həlli üçün beynəlxalq platformada xeyli iş gördü. Bu da heç şübhəsiz, Türkiyənin dünya siyasi sistemində mövqeyi ilə bağlı idi. Hər iki ölkənin də üzv olduğu təşkilatlarda Türkiyə və Azərbaycan bir çox məsələdə ortaq hərəkət edərək beynəlxalq forumlarda bir-birlərini müdafiə etdilər. Ermənistan tərəfindən Azərbaycan torpaqlarının beşdə birinin 90-cı illərin birinci yarısından etibarən işğalı Türkiyənin gərgin fəaliyyətləri nəticəsində dünya ictimaiyyətinə çatdırıldı. Bu fəaliyyətin yekununda dünya ictimai rəyində obyektiv dəyişiklik əmələ gəlməyə başladı.

ƏDƏBİYYAT:

1. Abdullayev M. Azərbaycan ile Türkiyə arasındakı diplomatik politik ilişkilerin özellikleri. Azerbaycan: ocak-şubat 2000, 331 s.
2. Aguide Book , International Economic Publikation , Tahran ,1999, p.233.
3. Kalayçı İrfan, Karadeniz Ekonomik İşbirliyi Bölgesinin Ekonomik Entegrasyona Geçiş Problemleri ve Başarısında Türkiyənin Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Malatya, 1993, s. 34-38.
4. İslam Ülkələri ve EKİT .DPT Yayınları, Ankara ,1995.s.51-53.
5. Kut Gün , bağımsızlığın İlk Yılları , T.C.Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, Ankara, 1994.295 s .
6. Qasımov M. Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri). Bakı: Gənclik, 1997, 135 s.
7. Гумпел В. Кавказ и Турция // Вестник Юго-Восточной Европы, 1997, №1, 43-54 с.
8. Nəsirov E. Azərbaycan nefti və beynəlxalq müqavilələr (1991-1999). Bakı: Qızıl-Şərq, 1999, 104 s.
9. Хантер Ш. Геополитические ситуации на Кавказе. Посткоммунистические, Демократические преобразование и геополитика на Южном Кафказе, Тбилиси , Харбест .1998, с 18-24.
10. Ruintən S.F. Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində (XX əsrin 90-cı illəri). Bakı: Adiloğlu, 2005, 236 s.
11. Yılmaz Mustafa , Türkiyənin Türk Dünyasına Yönelik Faaliyyətləri ilə İldili Bir Degerlendirmə // Avrasya Etüdləri, Ankara 2002, Sayı :22 , s.189-192.
12. www.mfa.gov.az / images / stories / ikitkikerefli munasibetler / Avropa / Turkiye.pdf.

ШАБНАМ ГАДЖИЕВА

*Бакинский Государственный Университет,
Исторический факультет, магистр кафедры
Турецкой и Кавказских народов
e-mail: sabnam.haciyeva@mail.ru*

ТУРЕЦКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

После независимости Азербайджана восстановили связи с международными организациями, которые имеют политические, экономические, военные связи, хотела сблизиться с Западом.

Турция помогла Азербайджану во всех этапах и для того чтобы Азербайджан заняли почетное место во всем мире, оказала ей техническую и дипломатическую помощь.

Каждая из двух государств, которые являются членами организаций, во многих задачах они действия взаимно Азербайджан и Турция защищаем друг друга.

Азербайджанские земли оккупированные Арменией, после напряженного действия Турции, были объявлены всему миру.

В итоге этого действия, были объективные изменения во всемирных общественных мнениях.

SHABNAM HAJIYEVA

*Baku State University, faculty of history,
master of department of Turk and Caucasus peoples
e-mail: sabnam.haciyeva@mail.ru*

THE COOPERATION OF TURKEY AND AZERBAIJAN IN THE INTERNATIONAL ORGANIZATION

After acquisition of independence Azerbaijan communicated with the international organizations which have political, striving to draw near the west.

Turkey helped Azerbaijan and gave its technical and diplomatic support in order to take up Azerbaijan a fitting place in the world.

In every organization member of which are both of these countries Azerbaijan and Turkey jointly acting in many issues, defended each other.

Thanks to persistent work of Turkey the world community informed of occupying Azerbaijani lands by Armenia.

As a result of this work the opinion of world community began to change objectively.

Rəyçilər: t.e.n. S.Ruintən, t.e.d. İ.Məmmədov.

BDU-nun «Türk və Qafqaz xalqları tarixi» kafedrasının 31 yanvar 2011-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 04)